

Цивільне право і цивільний процес

УДК 347.1

Руденко Юлія Миколаївна

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

Rudenko Yuliia

*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Department Social Sciences and Humanities
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law
ORCID: 0000-0002-2276-199X*

Долід В'ячеслав Валентинович

*кандидат історичних наук, доцент,
заступник директора з науково-педагогічної та навчальної роботи
Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти*

Dolid Viacheslav

*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Deputy Director for Scientific, Pedagogical and Academic Affairs
Rivne In-Service Teacher Training Institute
ORCID: 0000-0002-8445-5410*

Астахов Віктор Вікторович

*кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри економіки та права,
декан факультету «Бізнес-управління»
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»*

Astakhov Victor

*PhD in Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Economics and Law,
Dean of the Business Administration Faculty
Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»
ORCID: 0000-0002-9751-749X*

**ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В СИСТЕМІ
ОСВІТИ: СТРАТЕГІЯ, МЕТОДИ ТА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ
FORMATION OF ANTI-CORRUPTION CULTURE IN THE
EDUCATION SYSTEM: STRATEGY, METHODS AND
EFFECTIVENESS ASSESSMENT**

***Анотація.** Вступ. Сучасний стан освітнього сектору, і системи освіти загалом, в Україні характеризується небезпечними тенденціями укорінення корупційних практик і толерантності до корупції, причому як з боку самих освітян, так і здобувачів освіти. Масштаби цього руйнівного для суспільства явища підтверджують статистичні дані опитувань та аналітичні публікації експертів. На тлі такого ландшафту постає необхідність пошуку ефективних шляхів формування антикорупційної культури в системі освіти, без чого суто каральні механізми боротьби з корупційними явищами, на основі кримінального права, не принесуть бажаного результату.*

***Мета.** Аналіз стану корупції в системі освіти України та вивчення факторів, що впливають на формування антикорупційної культури, особливо з урахуванням зарубіжного досвіду, є важливою складовою досліджень у контексті цивільного права. Такий підхід дозволяє не лише виявити слабкі місця освітньої системи, які сприяють поширенню корупції, але й визначити ефективні стратегії її подолання. Залучення прикладів з інших країн допомагає адаптувати успішні практики під локальні умови, враховуючи нюанси правового регулювання та соціокультурної специфіки України.*

***Методи.** У ході дослідження використовувалися теоретичні методи, зокрема: аналіз для вивчення факторів і рушійних сил корупції в українській системі освіти, синтез для узагальнення компонентів правового та соціального середовища, які сприяють формуванню антикорупційної культури, системний аналіз для визначення взаємозв'язків та взаємовпливу*

розглянутих факторів і явищ, а також моделювання для розроблення інтегральної моделі створення антикорупційної культури в освіті.

Результати. Показано, що саме цивільно-правова, а не кримінально-правова основа повинна стати фундаментом створення антикорупційної культури в системі освіти. Розглянуто зокрема зарубіжні підходи до побудови ефективних антикорупційних програм в закладах освіти. Особливу увагу приділено *due diligence*, на основі якої побудовано інтегральну модель формування антикорупційної культури в системі освіти.

Перспективи. Дослідження антикорупційної проблематики в сфері освіти розкриває перед українським цивільним правом значний потенціал, який здатен сформувавши в рамках цивільно-правової науки важливу базу для досліджень. Вона не лише може зміцнити теоретичні обґрунтування особливих механізмів регулювання владних відносин у національному правопорядку, а й забезпечити практичну актуальність напрацювань у цій галузі права.

Ключові слова: антикорупційні програми, цивільне право, *due diligence*, соціальний контроль корупції.

Summary. Introduction. The current state of the education sector, and the education system in general, in Ukraine is characterized by dangerous trends of entrenched corrupt practices and tolerance for corruption, both on the part of teachers and students. The scale of this destructive phenomenon for society is confirmed by statistical data from surveys and analytical publications by experts. Against this backdrop, there is a need to find effective ways to foster an anti-corruption culture in the education system, without which purely punitive mechanisms for combating corruption based on criminal law will not bring the desired results.

Purpose. Analyzing corruption in Ukraine's education system and studying the factors that influence the formation of an anti-corruption culture, especially taking into account foreign experience, is an important component of research in

the context of civil law. This approach allows not only to identify weaknesses in the education system that contribute to the spread of corruption, but also to determine effective strategies for overcoming it. Drawing on examples from other countries helps to adapt successful practices to local conditions, taking into account the nuances of legal regulation and the socio-cultural specifics of Ukraine.

Methods. The study used theoretical methods, including: analysis to examine the factors and driving forces of corruption in the Ukrainian education system; synthesis to generalize the components of the legal and social environment that contribute to the formation of an anti-corruption culture; system analysis to determine the interrelationships and mutual influence of the factors and phenomena under consideration, as well as modeling to develop an integrated model for creating an anti-corruption culture in education.

Results. It is shown that civil law, rather than criminal law, should be the foundation for creating an anti-corruption culture in the education system. In particular, foreign approaches to building effective anti-corruption programs in educational institutions are considered. Special attention is paid to due diligence, on the basis of which an integrated model for forming an anti-corruption culture in the education system is built.

Prospects. Research into anti-corruption issues in education reveals significant potential for Ukrainian civil law, which could form an important basis for research within the field of civil law. It can not only strengthen the theoretical foundations of specific mechanisms for regulating power relations in the national legal system, but also ensure the practical relevance of developments in this area of law.

Key words: *anti-corruption programs, civil law, due diligence, social control of corruption.*

Постановка проблеми. Однією з найактуальніших проблем українського суспільства є корупція в сфері освіти. Небезпека корупції в

академічному середовищі полягає у масовій поширеності та системності. Академічна корупція відрізняється високою соціальною небезпекою. Вона зумовлює деградацію та розпад суспільства. Одним із негативних наслідків хабарництва у закладах освіти є залучення до практики корупції молодого покоління. Пройшовши таку «школу», випускник надалі починає ставитися до хабаря як до норми, підтримуючи та поширюючи цю хибну соціальну практику на всі галузі та сфери життєдіяльності держави. Найбільшою проблемою в українській освіті є формування толерантності до корупції у процесі навчання, особливо у вищій освіті [1]. За словами міністра освіти та науки України О. Лісового, «сьогодні до закладу вищої освіти громадянин приходить за дипломом про вищу освіту, а не за знаннями...» [2]. За останній рік ситуація із корупцією в Україні погіршилася. Непоодинокі випадки проявів корупції у школах. За даними опитування Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), 29% респондентів заявили, що за останній рік керівництво закладів освіти чи вчителі вимагали у них чи членів сім'ї хабар – у вигляді грошей, подарунків, протекції чи послуг [3].

Тим часом корупція в системі освіти, особливо вищої, становить серйозну загрозу національній безпеці, верховенству права, демократії та правам людини, рівності та соціальній справедливості, повноцінному функціонуванню освітніх організацій на основі права та закону, їх економічному розвитку [4]. Як показує соціальна практика, сучасне суспільство зацікавлене у якісній підготовці кадрів для ринкової економіки та соціальної сфери [5]. Однак наявність корупції у закладах вищої освіти не тільки сприяє множенню числа професійно непридатних «фахівців», а й знижує загальний рівень освіти, зумовлює його незатребуваність.

Унікальність корупції в українській освіті забезпечується своєрідним «both way», де корупція поширюється на обидві сторони. Наприклад, понад 80% студентів заочного відділення дозволяють собі, особливо не приховуючи та організовуючись у групи, вкласти в залікову відомість від 1000 грн і більше, і віддати їх викладачеві, з «надією» і, звісно, з

упевненістю, що він «дистанційно» поставить потрібну оцінку. Дивно, але факт, що 20% студентів, які реально готові скласти іспит, покірно підкоряючись більшості, докладають необхідну суму [6]. Саме в такій системі цінностей освіта дає не освіченість, а її відсутність, а ключовим успіхом для студентів стає отримання паперу про освіту – диплом. Це призводить до тотальної корупції та формує антимотивацію до освіти, знижуючи її престиж в очах суспільства.

У той же час, низька результативність існуючих форм, методів і механізмів соціального контролю корупції в системі вищої освіти, відсутність комплексного підходу до протидії цьому явищу ще більше посилюють ситуацію, що склалася.

Правоохоронці найчастіше фіксують прояви корупції щодо нижчих рівнів менеджменту та працівників закладів освіти. Проте вкрай рідкісними є випадки, коли до поля зору правоохоронних органів потрапили ректори. Чисто обмежувальні та каральні заходи навряд чи можуть мати суттєвий позитивний вплив на зниження рівня корупції в системі освіти, якщо не буде сформовано системну ефективну антикорупційну культуру. У цьому контексті слід звернути особливу увагу, зокрема, на роль цивільного права у формуванні антикорупційної культури.

Цивільне право, хоч і не є основним інструментом формування антикорупційної культури в освіті, посередньо сприяє їй через формування правосвідомості та громадянської відповідальності як у здобувачів освіти, педагогічних і науково-педагогічних працівників, закріплюючи цінність законності та нетерпимості до корупції, а також через регулювання відносин власності та договорів, які можуть стати майданчиком для корупційних проявів, що вимагають розуміння правових наслідків для формування антикорупційної поведінки та мислення.

Таким чином, важливою науковою проблемою є пошук можливостей формування антикорупційної культури в системі освіти на основі

«системного ефекту» цивільного права, а також завдяки застосуванню міждисциплінарної перспективи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема корупції привертає увагу багатьох науковців. Окремі питання корупції в освіті були відображені у дослідженнях О.Я. Прохоренко, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, А.П. Закалюка, В.С. Зеленецького, О.Г. Кальмана, М.І. Камлика, В.А. Клименко, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, В.І. Шакуна, І. В. Патерило, О.О. Дриголь, І.В. Мельченко, О.Л. Соколенко, О.С. Бондаренко, К.А. Бабенко, Н.Г. Діденко, М.В. Кондрашова та інших.

О. Соколенко [7] наголошує, що боротьба з корупцією у закладах вищої освіти являє собою складний і тривалий процес і для його реалізації необхідні спільні зусилля усіх зацікавлених сторін. І. Хохлова [8] зазначає, що в освітній сфері сучасного періоду, де домінуючим є прагнення до максимізації доходів, ключового значення набуває розробка надійних та ефективних механізмів для боротьби з корупцією. Роль закладів освіти та інших освітніх структур у боротьбі з корупцією не можна недооцінювати. Вони мають ключову функцію у вихованні цінностей відповідальності та цілісності в академічному середовищі, закладаючи основи етичної поведінки та відкритості як серед учнів, так і серед викладацького складу.

І. Патерило здійснила аналіз чинних нормативно-правових актів і визначила ключові причини, що сприяють поширенню корупції у закладах вищої освіти України [9]. Авторка розробила комплекс заходів для зниження корупційних ризиків на різних рівнях освітньої системи. Зокрема, запропоновано призначення відповідальних осіб для протидії корупції, створення анонімних каналів для повідомлення про випадки корупції, організацію тренінгів, а також запровадження контролю за якістю освітнього процесу в ЗВО. Для викладачів рекомендується впровадження об'єктивних підходів до оцінювання знань студентів, розробка спеціальних курсів з академічної доброчесності та ініціювання діалогу з адміністрацією університетів щодо впровадження антикорупційних заходів.

У статті 2023 року «Боротьба з корупцією у сфері вищої освіти на державному рівні» О. Дриголь [10] досліджує причини поширення корупції в системі вищої освіти України, її історичне підґрунтя, особливості проявів та ключових учасників правопорушень. Авторка акцентує увагу на державній антикорупційній політиці, аналізуючи Державну антикорупційну програму на 2023–2025 роки, яка включає конкретні заходи для мінімізації корупційних ризиків. У роботі також розглядається вплив радянської спадщини на академічне середовище, а також визначаються фактори, що сприяють формуванню корупційних практик. Дослідниця підкреслює значущість антикорупційної освіти та автоматизації освітніх процедур як важливих механізмів профілактики.

Н. Максименцева [11] у своїй роботі аналізує проблеми, пов'язані з інституціоналізацією корупції в системі вищої освіти України. У статті розглянуто ключові аспекти протидії корупції в цій сфері через вивчення корінних причин та механізмів поширення корупційних практик. Також надано рекомендації для розвитку справедливого та ефективного освітнього середовища в країні. Авторка підкреслює важливість проведення реформ та модернізації системи управління, спрямованих на підвищення якості освіти і забезпечення рівного доступу до неї. Для досягнення цих цілей необхідна активна співпраця всіх зацікавлених сторін, а також усвідомлення, що боротьба з корупцією є тривалим і безперервним процесом.

Іноземні експерти [12] відзначають, що ступінь впливу корупції на освіту варіюється від країни до країни, але система освіти часто входить до числа найбільш вразливих секторів. Серед причин цього – висока соціальна значимість освіти та той факт, що витрати на освіту зазвичай є одними з найбільших, якщо не основними, статтями державних бюджетів, складаючи в середньому 15% від загальних державних асигнувань у всьому світі. Сектор освіти часто є одним з найбільших джерел зайнятості, а кошти на освіту розподіляються по всій країні між безліччю суб'єктів, що, як правило, послаблює адміністративний контроль і збільшує ймовірність «витоку»

коштів. У більшості суспільств рівень освіти є також основним засобом соціального просування, що робить освіту життєвою необхідністю і ставить багатьох людей у залежне становище.

Кріс Шор [13] зазначає, що розповіді про корупцію, подібно до «звинувачень у чаклунстві», дають змогу проаналізувати соціальні відносини, економічні інтереси та приховані структури влади. Виходячи за межі критики університетської адміністрації як бюрократичної, егоїстичної структури, інтереси якої все більше суперечать академічній місії університету, автор задає питання: що таке корупція в академічному середовищі і як ця гіпотетична проблема пов'язана з академічним капіталізмом та зростанням культури аудиту? На завершення він оцінює наслідки для антропології корупції зростаючого проникнення в університети все більш комерційно орієнтованої податкової індустрії, якій, на думку деяких, не можна довіряти навіть саморегулювання.

Най-Ін Ван [14] дослідив помірний посередницький вплив причин корупції в школах на її наслідки через запобігання та контроль, що просуваються моральним імпульсом лідерів. Автор опитав учасників освітнього процесу 81 тайваньської початкової та середньої шкіл; 1024 директори шкіл, адміністративний персонал, вчителі та батьки заповнили анкети, які були надалі проаналізовані автором за допомогою моделювання структурних рівнянь. Запобігання та контроль корупції, що просуваються моральним імпульсом лідерів, частково опосередковували взаємозв'язок між причинами та наслідками корупції. Розкрадання (некримінальна форма) посилювало, а порушення закону (кримінальна форма) послаблювало інтенсивність запобігання та контролю корупції, що просуваються моральним імпульсом лідерів. У статті робиться висновок, що лідери в галузі освіти повинні використовувати моральне лідерство для зменшення розкрадання коштів та створення механізмів інформування про порушення в соціальних мережах, щоб підтримати запобігання та контроль корупції та перешкоджати порушенням закону.

Що ж стосується функцій цивільного права у боротьбі з корупцією в сфері освіти, цьому питанню фактично не приділяється уваги в науковому дискурсі як в Україні, так і за кордоном. Тим більше не розглядається зв'язка «цивільне право ↔ антикорупційна культура». Між тим, відсутність інструментів цивільного права в інструментарію формування антикорупційної культури в системі освіти звужує ландшафт можливостей такого формування.

Метою статті є аналіз стану корупції в системі освіти в Україні та дослідження факторів формування антикорупційної культури, зокрема на основі зарубіжного досвіду, в ландшафті цивільного права.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є статистичні дані та експертні аналітичні публікації з проблеми корупції в освітньому секторі України та в зарубіжних країнах, а також наукові публікації (статті та монографічні роботи) українських і зарубіжних авторів, присвячені формуванню антикорупційної культури в освітньому секторі.

У дослідженні застосовувалися теоретичні методи: аналіз (для аналізу факторів і драйверів корупції в українській системі освіти), синтез (для узагальнення елементів правового і соціального поля формування антикорупційної культури), метод системного аналізу (для аналізу взаємозв'язків і взаємовпливу між розглянутими факторами і явищами), метод моделювання (для побудови інтегральної моделі формування антикорупційної культури в системі освіти).

Виклад основного матеріалу. Очевидна неефективність антикорупційних заходів у сфері освіти, що виявляється в низькому рівні підготовки кадрів, який не дозволяє забезпечити сучасні потреби суспільства, у зниженні привабливості української освіти на міжнародній арені, висвітлює в сучасній освітній практиці суперечність між, з одного боку, наявністю в системі освіти такого антисоціального явища, як корупція, з іншого – недостатнім рівнем розвитку механізмів, форм і методів соціального контролю цієї девіації.

Основними компонентами, що характеризують корупцію в системі вищої освіти, є: історична обумовленість і сучасна прагматична раціональність досліджуваного феномену, недосконалість антикорупційного законодавства та прогалини в правовому регулюванні сфери освіти; низький рівень правозастосовної практики; нерозвиненість системи адміністративного контролю корупції у закладах вищої освіти; недостатня активність соціальної бази у профілактиці корупції в системі вищої освіти [15].

Київський міжнародний інститут соціології опублікував результати дослідження «Стан корупції в Україні 2024: сприйняття, досвід, ставлення», серед яких вельми тривожні цифри: 29% тих громадян, хто мав досвід контакту із закладами освіти протягом останніх 12 місяців, відповіли, що керівництво шкіл та вчителі вимагали від них або членів родини хабаря (грошей, подарунка, послуги, або протекції). Показово, що цей відсоток суттєво зріс порівняно з 2023 роком – тоді цей показник становив 22% [16].

У свою чергу, корупція у вищій освіті проявляється у численних формах, включаючи хабарництво, розкрадання, шахрайство, здирництво, фаворитизм, кумівство, протекціонізм, фіктивних викладачів, несанкціоноване репетиторство, несправедливе підвищення по службі, зловживання державним майном, порушення етики наукових досліджень, обман та плагіат.

Дані опитувань свідчать, що більшість українців асоціюють корупцію переважно з високопосадовцями та центральною владою. У той самий час результати досліджень теж вказують на доволі поширений рівень побутової корупції серед населення [17]. Попри те, що корупція на високому рівні, ймовірно, завдає більшої шкоди державі, впливаючи на якість управління чи сприяючи утворенню монополій, побутова корупція формує середовище толерантності до таких дій. Це підтримує замкнене коло корупції, коли людина може виправдовувати свою участь у ній тим, що це вже стало своєрідною «суспільною традицією». У підсумку високорівнева та побутова

корупція взаємно сприяють одна одній, поступово нормалізуючи їхнє сприйняття в суспільстві.

Зарубіжні вчені Девід Чепмен та Саміра Лінднер [18] стверджують, що одна з причин, чому освіта загалом, а вища освіта зокрема, є особливо вразливою до корупції, полягає в тому, що рішення, які, як вважається, мають значний вплив на життя людей, широко розподілені між низкою так званих «воротарів» у структурі освіти. У контексті університету окремі викладачі, персонал студентських служб та адміністратори приймають рішення, які можуть мати важливі наслідки як для студентів, так і для колег. Іншою причиною є те, що багато ключових видів діяльності у сфері вищої освіти, таких як викладання, наукові дослідження та багато аспектів адміністративної роботи, здійснюються в основному поза полем зору інших співробітників університету. Наприклад, методи оцінювання застосовувані викладачами або позакласне репетиторство є в основному невидимими для колег. Багато щоденних адміністративних рішень, які приймають високопосадовці, можуть бути в значній мірі невидимими для викладацького складу або студентів. Одним з найбільших ризиків корупції у вищій освіті є те, яке послання вона надсилає поколінню, що навчається. Хоча існує безліч прикладів масштабної корупції в університетах, саме поширена дрібна корупція, яка пронизує щоденні операції в аудиторіях та на території університету, може бути найбільш згубною для суспільства в цілому в довгостроковій перспективі. Справжня шкода виникає, коли співробітники та студенти починають вірити, що особистий успіх досягається не завдяки заслугам і наполегливій праці, а завдяки фаворитизму, хабарництву та шахрайству. Поширена дрібна корупція руйнує зв'язок між особистими зусиллями та очікуванням винагороди, що, в свою чергу, може обмежити віддачу від економічних і соціальних інвестицій суспільства у вищу освіту. Цей розрив у зв'язку між особистими зусиллями та винагородою, якщо він стане широко поширеним, може підірвати громадянське суспільство в майбутньому.

«Нормалізація» корупції починається в школах та університетах. У випадках, коли корупція чи недобросовісна поведінка знаходять прийняття у навчальних закладах, існує ризик, що учні візьмуть ці моделі поведінки із собою у доросле життя. Особливо занепокоєння викликає висока толерантність молоді до корупції, про що свідчать дані опитувань.

За результатами опитування, проведеного «Вокс Україна» у 2023 році, лише 56% учнів, у чийх школах або коледжах існує шкільний фонд, зазначають, що внески до цього фонду є цілком добровільними. 44% відсотки учнів закладів середньої освіти збирають гроші у фонд класу(групи), 62% – на подарунки вчителям. Найбільш поширеною практикою збір коштів є у ліцєях/гімназіях, найменш – в коледжах [17]. Вищевказане опитування було проведене серед підлітків 15–18 років, щоб дізнатися, як вони розуміють корупцію і наскільки часто вони залучені до корупційних практик. Результати опитування виявились доволі тривожними (див. Рис. 1). Рівень толерантності до побутової корупції, зокрема до практики дарування «невеликих подарунків» вчителям, залишається досить високим і відповідає загальному рівню суспільного сприйняття дрібної корупції.



Рис. 1. Результати опитування «Вокс Україна» стосовно ставлення підлітків (15–18 років) до корупції, в тому числі в освіті

Джерело: [17]

Слід звернути увагу на значні зміни в організації університетів за останні два десятиліття, що стали наслідком послідовних хвиль неоліберальних реформ, які більшість країн Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) впроваджували протягом цього часу, а також на проблеми, які ці зміни створюють для боротьби з корупцією. Ці реформи призвели до зростаючої маркетизації університетів і запровадили низку нових форм підзвітності та контролю, заснованих на принципах фінансового обліку та нового державного управління. Їхньою початковою метою було запровадження економічної та адміністративної ефективності в управлінні академічною сферою, сприяння інноваціям та підприємництву. Але ця «модель університетського підприємства» [6], яку називають «академічним капіталізмом», породила як нові можливості, так і нові протиріччя. Що важливіше, ці зміни також відображають зростання «культури аудиту» [6]. Термін «культура аудиту» означає те, як методи, практики та раціональні підходи бухгалтерського обліку вийшли за межі сфери фінансів і стали основними принципами організації та інструментами

управління в організаціях як державного, так і приватного сектору. Культура аудиту – це сукупність різних політичних процесів, технологій бухгалтерського обліку та моральних приписів, які здійснюють вплив через нормалізацію та натуралізацію певних способів мислення та фінансових форм управління. В академічних колах культура аудиту поширюється від урядовців, керівництва університетів та менеджерів факультетів до керівників шкіл, кафедр та окремих викладачів у рамках дедалі більш поширених ініціатив з вимірювання та підвищення продуктивності та ефективності роботи персоналу.

Ослаблюючи державний контроль і встановлені регуляторні практики, неоліберальна політика відкрила «широкі позаправові можливості для привласнення і впливу» [19]. В умовах скорочення бюджетів і посилення конкуренції за статус і ресурси ці тенденції сприяли появі більш «гнучких» підходів до порушення правил і тлумачення того, що є прийнятною практикою [18]. Конкуренція за ресурси, славу та популярність чинить надзвичайний тиск на заклади вищої освіти. Найбільш вразливими до корупції є слабкіші заклади, які не мають контролю або управлінської сили. У деяких випадках корупція проникла в цілі системи вищої освіти і загрожує репутації наукових досліджень та випускників, незалежно від їхньої вини чи невинуватості.

Слід зазначити, що сучасна міждисциплінарна теорія у сфері протидії корупції (антикорупційна теорія) виділяє найрізноманітніші антикорупційні стратегії, що надають реформаторам великий вибір у пріоритетах, послідовності, механізмах. Наприклад, такі стратегії класифікуються [19]:

- за основним акцентом антикорупційних реформ на розвитку культури нетерпимості до корупції, інституційних перетвореннях або каральних заходах щодо корупціонерів: відповідно, стратегія усвідомлення, стратегія усунення умов для корупції та стратегія боротьби;

- за культурними типами, в яких розвиваються корупційні практики, що вимагають різного набору інструментів: тип родинних відносин, тип відносин «патрон-клієнт», відносини «лідер-послідовник», відносини громадянської культури;
- за сценарієм боротьби з системними рисами корупції.

Примітивне переслідування корупціонерів не дасть потрібних результатів. Зусилля повинні бути спрямовані на інституційні зміни у сфері освіти і особливо управління освітою. Ці зміни повинні відбуватися в напрямку посилення академічної та фінансової автономії закладів освіти, що посилить також і їх відповідальність. Зусилля повинні бути спрямовані саме на формування антикорупційної культури.

Загалом, формування антикорупційної культури в освіті – це цілеспрямований процес виховання і навчання, спрямований на розвиток у здобувачів освіти і педагогів нетерпимості до корупції, формування високих морально-етичних принципів, правосвідомості та активної громадянської позиції, що досягається через впровадження антикорупційних політик, проведення просвітницьких заходів, розробку навчальних курсів та виховання цінностей чесності, справедливості та відповідальності.

Серед основних функцій антикорупційної освіти та формування відповідної антикорупційної культури – освітня, комунікативна, профілактична, правозастосовча, інтегруюча, трансформаційна.

Сутність профілактичної функції антикорупційної освіти – своєчасне виявлення та усунення індивідуальних передумов для вчинення правопорушень у сфері корупційних діянь. Правозастосовна функція антикорупційної освіти та формування антикорупційної культури полягає в імплементації положень законодавства та підзаконних нормативних правових актів про протидію корупції. Інтегруюча функція пов'язана із залученням до процесу боротьби з корупцією різних суб'єктів права, що мають різні статуси. Інноваційна функція проявляється у виробленні нових норм, цінностей і стандартів антикорупційної діяльності в системі освіти.

Трансформаційна функція сприяє досягненню кінцевої і фундаментальної мети – викорінення корупції (трансформації, вдосконалення суспільних відносин). При побудові відповідних процесів формування антикорупційної культури на основі цих функцій особливу увагу слід приділити цивільному праву.

Цивільне право відіграє ключову роль у протидії корупції, забезпечуючи механізми для відшкодування збитків, визнання недійсності корупційних угод, повернення незаконно набутого майна та захисту прав постраждалих осіб. На відміну від кримінального і адміністративного права, які спрямовані на покарання винних у корупції, цивільне право допомагає відновити справедливість для постраждалих – як громадян, так і держави, – повертаючи ресурси та забезпечуючи рівність усіх перед законом. Це охоплює неправомірні угоди, розкрадання майна через шахрайство, зловживання довірою та інші незаконні дії, що завдають шкоди суспільству.

В цьому контексті слід зазначити, що серед сфер, у яких традиційно присутні корупційні ризики – управління об'єктами державної власності МОН.

Освітні заклади для виконання своїх функцій забезпечуються як рухомим, так і нерухомим майном, включаючи будівлі, земельні ділянки, обладнання, транспортні засоби, службове житло та інші ресурси. Для збереження зазначених активів та запобігання службовим зловживанням у ч. 4 ст. 80 Закону України «Про освіту» передбачено обмеження стосовно їх використання та розпорядження. Однак через слабкий контроль та зловживання з боку окремих керівників установ нерідко трапляються випадки його ймовірного незаконного відчуження або використання не за призначенням.

Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) в Україні виділяє такі ключові корупційні практики, пов'язані з управлінням майном закладів освіти:

- можливе незаконне відчуження об'єктів нерухомості освітніх закладів;
- передача нерухомості в оренду з подальшим використанням для цілей, не пов'язаних з освітнім процесом;
- надання земельних ділянок закладів освіти у користування суб'єктам господарювання під виглядом «спільної діяльності»;
- укладення та реалізація інвестиційних договорів, що призводять до забудови територій навчальних закладів.

Закон України «Про запобігання корупції», прийнятий в 2014 році, охоплює різні питання щодо освіти. Основні моменти є такими: Закон визначає перелік корупційних правопорушень, які можуть стосуватися навчальних закладів, зокрема зловживання владою в особистих інтересах. Він також містить чіткі положення, спрямовані на їхнє запобігання. Серед них – впровадження антикорупційних програм, обов'язкове декларування доходів і майна, а також створення механізмів для звітування та моніторингу [20]. У закладах освіти значний акцент робиться на запобіганні конфлікту інтересів, адже особисті інтереси можуть впливати на виконання службових обов'язків та ухвалення рішень. Також впроваджуються правила, які забезпечують прозорість фінансових операцій і звітності, зокрема в навчальних установах. Такий підхід сприяє мінімізації ризиків корупції. Механізми повідомлення передбачають законодавчо визначену процедуру для анонімного інформування про випадки корупції в освітніх закладах, а також забезпечують захист викривачів. У документі закладено норми, які спрямовані на впровадження антикорупційних програм в освітніх установах та стимулювання активної участі студентів і працівників у протидії корупції. Цей аспект заслуговує окремої уваги.

Закон України «Про запобігання корупції» [21] передбачає створення в державних організаціях ряду антикорупційних інституцій, механізмів і інструментів, спрямованих на протидію корупційним проявам. Серед них виділяються робота уповноваженого підрозділу із запобігання корупції,

впровадження антикорупційної програми, система управління корупційними ризиками, а також функціонування інституту викривачів та інші заходи.

Цивільне право орієнтоване на захист приватних інтересів, тоді як цей Закон спрямований на охорону інтересів держави та суспільства від корупційних проявів. Водночас заслуговує на увагу позиція Є. Крука, який зазначає, що роль держави не обмежується гарантуванням реалізації правовідносин цивільної відповідальності, що виникають через правопорушення, перед окремими особами. Держава також виступає як суб'єкт таких правовідносин, завдяки чому вони набувають додаткового соціального значення. Цей ціннісний аспект проявляється у засудженні винної протиправної поведінки особи (громадянина чи організації), яка скоїла правопорушення, а також у неприйнятті порушення правопорядку та суспільних норм [22].

На даний момент у Верховній Раді України зареєстровані законопроекти №14056 «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) положень книги першої» та №14057 «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги другої», ініціатором яких є Голова Верховної Ради Р. Стефанчук. Метою законопроекту № 14056 є комплексне оновлення загальних положень та інститутів приватного (цивільного) права, викладених у першій книзі Цивільного кодексу України. Це оновлення має на меті створення сучасної, узгодженої та ефективної правової бази для регулювання приватних відносин. Проект зосереджується на впровадженні основних принципів приватного права, адаптованих до європейських стандартів та вимог XXI століття, відповідаючи одночасно потребам бізнесу, інвесторів і громадян у прозорих і стабільних правових інструментах. Для досягнення цієї мети передбачено рекодифікацію першої книги, яка включатиме як концептуальні зміни, так і точкові виправлення для усунення наявних прогалин і невідповідностей.

Об'єктами цивільних прав можуть бути речі, включно з грошима та цінними паперами, майнові права, результати виконаних робіт і наданих послуг, плоди інтелектуальної діяльності, інформація, а також інші матеріальні й нематеріальні блага. Законопроект приділяє суттєву увагу деталізації поняття цифрових речей (ст. 177-5). У ньому наведено чітке визначення: цифрова річ – це благо, яке створюється та існує виключно в цифровому середовищі й має майнову цінність. Документ пропонує невичерпний список прикладів цифрових речей: серед них віртуальні активи, цифровий контент, бази даних, доменні імена, облікові записи в цифрових системах тощо. Для ландшафту розуміння «еволюції» корупції в сфері освіти це є дуже важливою інновацією з огляду на те, що вже існують випадки коли викладачі беруть хабарі в криптовалюти.

Секторальні підходи до антикорупційної реформи дозволяють зацікавленим сторонам зосередитися на конкретних випадках корупційної поведінки та стимулах, що лежать в їх основі. Існує цілий ряд інструментів, які допомагають експертам-практикам виявляти корупцію в освіті, співпрацювати із зацікавленими сторонами для визначення пріоритетних проблем, а також розробляти та впроваджувати стратегії їх подолання. Оцінка корупційних ризиків та формулювання стратегій їх подолання повинні бути процесом, який здійснюється на місцевому рівні та під місцевим керівництвом, щоб забезпечити політичну підтримку та реалістичність. Картування контексту з використанням таких інструментів, як аналіз політичної економіки, аналіз влади та впливу, а також підхід «Цілісність освітніх систем» (INTES), може допомогти визнати, де існують проблеми корупції, та визначити ймовірних союзників або супротивників запропонованих реформ. Актори розвитку повинні надавати пріоритет найнагальнішим проблемам. Вони повинні брати участь у діалозі та досягненні консенсусу, щоб домовитися про те, що потрібно вирішити в першу чергу, з урахуванням політичної здійсненності різних антикорупційних стратегій.

Після оцінки ризиків корупції можна розробити та впровадити відповідні заходи, адаптовані до місцевих умов. Ключовими факторами, які слід враховувати при виборі стратегії, є політична здійсненність, вартість та соціально-економічний контекст – наприклад, гендерні ролі, рівень грамотності, доступ до Інтернету та інші фактори, що впливають на громадянську активність. Моніторинг, оцінка та навчання повинні бути інтегровані в реформи, щоб заходи могли адаптуватися до мінливих реалій контексту.

Практикуючі фахівці можуть використовувати інструменти, що сприяють прозорості та підзвітності, для боротьби з корупційною поведінкою та стимулами, що лежать в її основі. Інформаційно-комунікаційні технології є важливими інструментами забезпечення прозорості; наприклад, індійський веб-сайт «I Paid a Bribe» («Я дав хабар») є однією з найвідоміших платформ для збору скарг про хабарництво. Інші інструменти забезпечення прозорості включають партисипативне бюджетування, опитування щодо відстеження державних витрат та соціальні аудити. Соціальні аудити використовуються для освітньої інфраструктури в Східному Тиморі та водопостачання в Кенії, серед багатьох інших прикладів.

Інструменти, що сприяють підзвітності, включають укладення контрактів з викладачами на основі результатів роботи, кодекси поведінки викладачів, моніторинг з боку громади, механізми розгляду скарг, реформу оплати праці, реформу закупівель та реформи управління державними фінансами. Дослідження, проведене в Кенії в 2015 році, показало, що викладачі, найняті на місцевому рівні, з короткостроковими контрактами та під наглядом, працювали більш старанно, що, в свою чергу, сприяло поліпшенню результатів навчання. Ініціатива «Підрахунок підручників» на Філіппінах залучила громадянське суспільство, включаючи скаутів, до моніторингу закупівель та доставки підручників, щоб гарантувати, що підручники дійдуть до шкіл [22].

В країнах Заходу, все більшу поширеність в сфері протидії корупції сьогодні набуває due diligence. Основною причиною проведення due diligence (комплексної перевірки) є забезпечення дотримання законодавчих та нормативних вимог. Зокрема, у Великій Британії незалежні школи та заклади вищої освіти повинні дотримуватися законодавства, такого як Закон про хабарництво 2010 року, який регулює благодійні та політичні пожертви. Недотримання цього закону може призвести до суворих покарань та шкоди репутації установи. Крім того, due diligence має вирішальне значення для запобігання фінансовим злочинам, таким як відмивання грошей. У 2020 році Національне агентство з боротьби зі злочинністю (NCA) оголосило «жовтий рівень небезпеки», наголосивши на ризику використання незалежних шкіл як місця призначення коштів, пов'язаних з хабарництвом і корупцією. Це попередження підкреслило важливість перевірки легітимності коштів та осіб, залучених до пожертв або сплати внесків. Школи повинні переконатися, що вони не мають жодного зв'язку з організаціями високого ризику, тим самим захищаючи свої етичні цінності та стандарти. Наявність надійної політики протидії відмиванню грошей (AML) є надзвичайно важливою. Ця політика повинна бути добре доведена до відома всієї організації, щоб усі співробітники були обізнані про свої обов'язки. Призначення відповідального за повідомлення про відмивання грошей (MLRO) є ще одним ефективним заходом. MLRO відповідає за дотримання політики AML та повідомлення про будь-які підозрілі дії. Ця роль є надзвичайно важливою для підтримання доброчесності організації та запобігання фінансовим злочинам.

Ще одним важливим кроком є перевірка джерела походження коштів. Цей процес передбачає перевірку походження коштів, щоб переконатися, що вони є законними і не пов'язані з корупційною діяльністю.

Due diligence в освіті, розглянута з точки зору цивільного права, передбачає розумну обережність з боку установи з метою запобігання шкоді, забезпечення прозорості та справедливості, особливо в таких

важливих сферах, як прийом студентів, дисциплінарні заходи (належна процедура), найм персоналу та дотримання фінансових/правових вимог, що відображає акцент цивільного процесу на належній поведінці, повідомленні та розслідуванні з метою уникнення відповідальності, що часто формалізується через політику та задокументовані пошуки ризиків, конфліктів або правових питань, все це з метою дотримання очікуваних стандартів поведінки. Основні поняття due diligence в освіті представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Ключові концепції due diligence в освітньому секторі

Елементи
Розумна обережність/стандарти поведінки: це ретельне розслідування та заходи, які розумний навчальний заклад вживає для захисту студентів, персоналу та установи від ризиків, конфліктів або правопорушень.
Зменшення ризиків: виявлення потенційних юридичних, фінансових або етичних проблем (наприклад, шахрайство, неправомірна поведінка, недотримання вимог) до того, як вони заподіють шкоду.
Процедурна справедливість (Due Process): у питаннях дисципліни та прав студентів це забезпечує справедливе повідомлення, слухання та апеляції, що відображають конституційні права в освіті.
<i>Функціонування в якості цивільно-правової процедури</i>
Розслідування та виявлення: Як і в цивільних позовах, освіта вимагає розслідування заяв (наприклад, про домагання, шахрайство) та проведення пошуків (наприклад, перевірка анкетних даних, фінансових документів) для виявлення фактів.
Документація: Формальні процеси, такі як декларація про належну ретельність або журнали пошуку, створюють записи про вжиті заходи, подібні до доказів у цивільному суді.
Вручення документів (аналогія): Забезпечення належного повідомлення (наприклад, інформування студентів про дисциплінарні звинувачення) має вирішальне значення для юрисдикції та справедливості, подібно до вручення судових документів.
Захист від претензій: Добре задокументований процес належної ретельності служить захистом, демонструючи, що установа виконала свій обов'язок дбайливості, так само як захист належної ретельності працює в законодавстві про цінні папери.

Джерело: складено авторами на основі [23; 24]

В Україні антикорупційні програми в закладах освіти, створювані відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» – це комплексні документи, які розробляються для виявлення, оцінки та мінімізації корупційних ризиків, встановлення прозорих стандартів та формування доброчесності у студентів, викладачів і адміністрації, що включає процедури звітування, навчання, етичні кодекси, а також визначення

уповноваженої особи з питань антикорупційної діяльності. На наш погляд, інтеграція створення таких програм у концептуальний ландшафт due diligence буде сприяти ефективному формуванню антикорупційної культури в системі освіти загалом і в локальному масштабі закладів освіти. Таке поєднання схематично може бути зображено наступним чином (див. Рис. 2), включаючи фінансову due diligence, правову due diligence, та репутаційну due diligence.

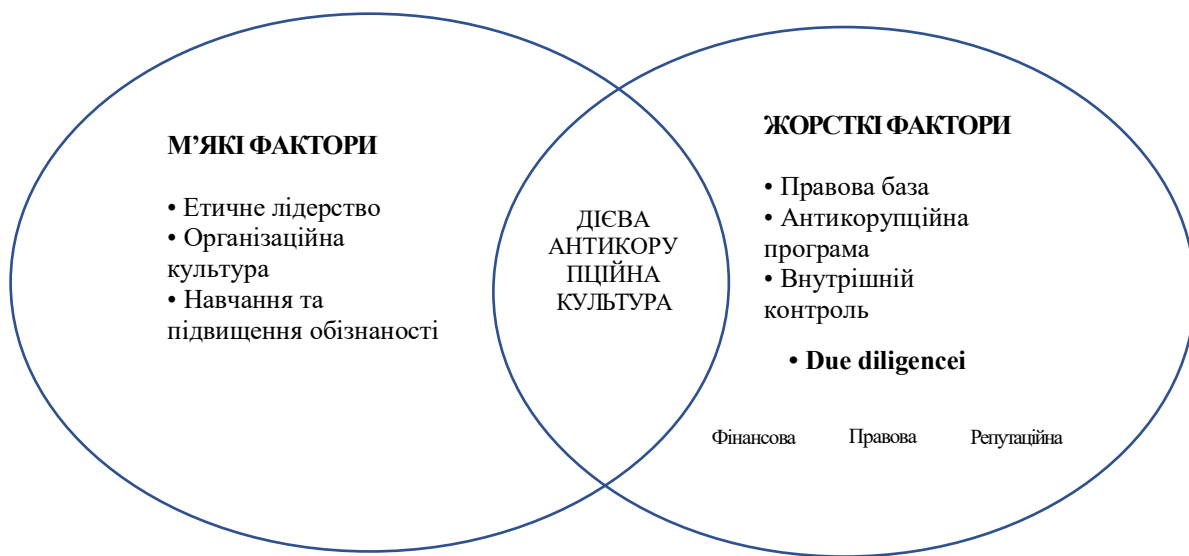


Рис. 2. Інтегральна модель формування антикорупційної культури в системі освіти

(Ця концептуальна модель ілюструє взаємодію між «м'якими» поведінковими та культурними детермінантами та «жорсткими» структурними та процедурними детермінантами культури боротьби з хабарництвом та корупцією. Перекриття «Дієва Антикорупційна Культура» представляє операціоналізацію цінностей доброчесності через інституційні системи, що забезпечує сталу зрілість моделі)

Джерело: розроблено авторами на основі [25]

Due diligence – це не лише нормативна вимога, а й надзвичайно важлива практика для освітнього сектору. Впроваджуючи ці превентивні заходи, школи (особливо приватні) та заклади вищої освіти можуть захистити себе від відмивання грошей, уникнути вчинення злочинів

хабарництва, незаконного розпорядження майном та розкрадання коштів, а також зберегти свою поважну репутацію.

У міру розвитку освітньої сфери due diligence залишатиметься основою етичного та відповідального управління закладами освіти.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Основними компонентами, що характеризують корупцію в системі вищої освіти, є: історична обумовленість і сучасна прагматична раціональність досліджуваного феномену, недосконалість антикорупційного законодавства та прогалини в правовому регулюванні сфери освіти; низький рівень правозастосовної практики; нерозвиненість системи адміністративного контролю корупції у закладах вищої освіти; недостатня активність соціальної бази у профілактиці корупції в системі вищої освіти.

Багато проявів корупції в Україні коріняться не лише в правових проблемах, але й у культурних особливостях. Люди часто схильні вирішувати питання через особисті зв'язки, вручення подарунків чи грошові «подяки», що нерідко сприймається як звична соціальна практика, а не як порушення норм. Важливим кроком є впровадження так званої конструктивної профілактики – розвитку цінностей доброчесності, громадянської відповідальності та спрямованості на публічний інтерес. Особливу роль у цьому процесі відіграє залучення лідерів думок, активістів та освітян. Без трансформації світогляду та моральних принципів навіть найретельніше сплановані інституційні реформи можуть залишитися безрезультатними.

Соціальний контроль корупції в академічному середовищі – це частина алгоритму управління, що представляє собою сукупність систем і механізмів формальних і неформальних структур, що забезпечують впорядковану взаємодію структурних елементів системи освіти за допомогою нормативного регулювання. Стабільність та ефективність функціонування досліджуваного феномену обумовлена: а) розумним поєднанням позитивних і негативних санкцій; в) наявністю послідовності,

повноти та системності в сучасних формах адміністративного контролю г) об'єктивними та суб'єктивними факторами. У роботі показано, що концепція due diligence може стати ефективним інструментом такого контролю.

Вивчення антикорупційної проблематики відкриває для українського цивільного права надихаючий потенціал, який може дозволити сформувати в цивільно-правовій науці важливий дослідницький фон, що забезпечує не тільки переконливість теоретичних пояснень специфічних процесів організації владних відносин у вітчизняному правопорядку, але й, водночас, практичну затребуваність відповідних галузевих наукових розробок.

Література

1. Belyaev D., Villeneuve J., Mugellini G. Framing corruption in Ukraine: a two-decade scoping review of academic and organizational perspectives. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*. 2025. Vol. 33. Iss. 1. P. 109–128. DOI: <https://doi.org/10.1080/25739638.2025.2457818>
2. Поя А. «Формування толерантності до корупції»: Лісовий назвав найбільшу проблему української освіти. *Українська Правда*. 2023 5 квітня. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/04/05/253686/> (дата звернення: 01.12.2025).
3. Українці назвали місця, де найчастіше вимагають хабарі – опитування. *NV*. 2025 7 квітня. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/korupciya-v-ukrajini-de-gromadyani-stikayutsya-z-habarami-naychastishe-50504050.html> (дата звернення: 01.12.2025).
4. Прояви корупції в системі освіти: запобігання та протидія: навч.-мет. посіб. / К.А. Бабенко, Н.Г. Діденко, М.В. Кондрашова та ін. К.: Грамота, 2015. 184 с.

5. Gutiérrez E. Academic university education: The enigma of corruption and professional mediocrity. Abingdon, UK: Our Knowledge Publishing, 2024. 236 p.
6. Denisova-Schmidt E. Corruption in Higher Education Global Challenges and Responses. Leiden, The Netherlands: Brill, 2020. 198 p.
7. Соколенко О. Боротьба з корупцією у закладах вищої освіти. *Держава та регіони, Серія: Право*. 2023. № 3(81). С. 217–221. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.3.34>
8. Хохлова І. Антикорупція в системі освіти. *Правова позиція*. 2024. № 4(45). С. 55-59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2024-4.10>
9. Патерило І.В. Законодавчі ініціативи щодо боротьби з корупцією в українській вищій освіті. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 301–307. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.2.43>.
10. Дриголь О.О. Боротьба з корупцією у сфері вищої освіти на державному рівні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 3. С. 43–49. DOI: <https://doi.org/10.32782/39221502>
11. Максименцева Н.О. Інституціоналізація корупції в системі вищої освіти в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 565–568. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/129>
12. Schmidt-Pfister D., Moroff H. Fighting Corruption in Eastern Europe: A Multilevel Perspective. New York: Routledge, 2017. 232 p.
13. Shore C. How Corrupt Are Universities? Audit Culture, Fraud Prevention, and the Big Four Accountancy Firms. *Current Anthropology*. 2018. Vol. 59(S18). DOI: <https://doi.org/10.1086/695833>
14. Whang N.-Y. Causes and Consequences of Corruption in Schools: The Role of Prevention and Control Promoted by Leaders' Moral Impetus. *Sage Open*. 2023. Vol. 13, No. 3. DOI: <https://doi.org/10.1177/21582440231192110>
15. Ismahene Y. Corruption in the Education Sector: The case of Tunisia: Causes and control strategies. Abingdon, UK: Our Knowledge Publishing, 2021. 100 p.

16. Стан корупції в Україні 2024: сприйняття, досвід, ставлення. URL: https://monitoring.izi.institute/anti-corruption_policy_and_practice/tpost/cc4p0ycsp1-stan-korupts-v-ukran-2024-spriinyatty-a-d (дата звернення: 01.12.2025).

17. Сологуб І. Добročесність та ставлення до корупції серед українських учнів. *Вокс Україна. Суспільство*. 2023, червень 27. URL: <https://voxukraine.org/dobrochesnist-ta-stavlennya-do-koruptsiyi-sered-ukrayinskyh-uchniv> (дата звернення: 01.12.2025).

18. Chapman D., Lindner S. Degrees of integrity: the threat of corruption in higher education. *Studies in Higher Education*. 2016. Vol. 41. No. 2. P. 247–268. DOI: <https://doi.org/10.1080/03075079.2014.927854>

19. Muir S. On historical exhaustion: Argentine critique in an era of «total corruption». *Comparative Studies in Society and History*. 2016. Vol. 58, No. 1. P. 129–158. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0010417515000596>

20. Kannabiran K., Hollstein B., Hoffmann F. *Discourses on Corruption: Interdisciplinary and Intercultural Perspectives*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2022. 304 p.

21. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 01.12.2025).

22. Крук Є.В. Гарантії притягнення суб'єктів вчинення корупційного та пов'язаного з корупцією правопорушення до цивільно-правової відповідальності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. №03. С. 11–19. DOI: <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i93.3309>

23. Sabic-El-Rayess A., Heyneman S. Education and Corruption. *Oxford Research Encyclopedia of Education*. 2020, December 17. URL: <https://oxfordre.com/education/view/10.1093/acrefore/9780190264093.001.0001/acrefore-9780190264093-e-1637> (дата звернення: 01.12.2025).

24. Антикорупційна діяльність в закладах вищої освіти у сфері охорони здоров'я: навчальний посібник / М.А. Аніщенко, О.Г. Алексєєв, О.О. Прасов та ін. Запоріжжя: ЗДМУ, 2021. 225 с.

25. Samad Sh. Determinants of an Effective Anti-Bribery and Anti-Corruption (ABAC) Culture in Malaysian Public Listed Companies: A Conceptual-Based Framework. *International Journal of Financial Research*. 2025. Vol. 16, No. 3. P. 1–9. DOI: <https://doi.org/10.5430/ijfr.v16n3p1>

References

1. Belyaev, D., Villeneuve, J., & Mugellini, G. (2025). Framing corruption in Ukraine: a two-decade scoping review of academic and organizational perspectives. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 33(1), 109–128. <https://doi.org/10.1080/25739638.2025.2457818>

2. Poia, A. (2023. 5 kvitnia). «Formuvannia tolerantnosti do koruptsii»: Lisovyi nazvav naibilshu problemu ukraïnskoi osvity. *Ukrainska Pravda*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/04/05/253686/>

3. Ukrainians named the places where bribes are most often demanded poll. *NV*. 2025, April 7. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/korupciya-v-ukrajini-de-gromadyani-stikayutsya-z-habarami-naychastishe-50504050.html>

4. Babenko, K.A. Didenko, N.H., Kondrashova, M.V. ta in. (2015). Proiavy koruptsii v systemi osvity: zapobihannia ta protydiia. Kyiv: Hramota.

5. Gutiérrez, E. (2024). *Academic university education: The enigma of corruption and professional mediocrity*. Abingdon, UK: Our Knowledge Publishing.

6. Denisova-Schmidt, E. (2020). *Corruption in Higher Education Global Challenges and Responses*. Leiden, The Netherlands: Brill.

7. Sokolenko, O. (2023). Borotba z koruptsiieiu u zakladakh vyshchoi osvity. *Derzhava ta rehiony, Seriia: Pravo*, 3(81), 217–221. <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.3.34>

8. Khokhlova, I. (2024). Antykoruptsiia v systemi osvity. *Pravova pozytsiia*, 4(45), 55–59. <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2024-4.10>
9. Paterylo, I.V. (2023). Zakonodavchi initsiatyvy shchodo borotby z koruptsiieiu v ukrainskii vyshchii osviti. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, 2, 301–307. <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.2.43>.
10. Dryhol, O.O. (2023). Borotba z koruptsiieiu u sferi vyshchoi osvity na derzhavnomu rivni. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*, 3, 43–49. <https://doi.org/10.32782/39221502>
11. Maksimentseva, N.O. (2023). Instytutsionalizatsiia koruptsii v systemi vyshchoi osvity v Ukraini. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 7, 565–568. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/129>
12. Schmidt-Pfister, D., & Moroff, H. (2017). *Fighting Corruption in Eastern Europe: A Multilevel Perspective*. New York: Routledge.
13. Shore, C. (2018). How Corrupt Are Universities? Audit Culture, Fraud Prevention, and the Big Four Accountancy Firms. *Current Anthropology*, 59(S18). <https://doi.org/10.1086/695833>
14. Whang, N.-Y. (2023). Causes and Consequences of Corruption in Schools: The Role of Prevention and Control Promoted by Leaders' Moral Impetus. *Sage Open*, 13(3). <https://doi.org/10.1177/21582440231192110>
15. Ismahene, Y. (2021). *Corruption in the Education Sector: The case of Tunisia: Causes and control strategies*. Abingdon, UK: Our Knowledge Publishing.
16. State of Corruption in Ukraine 2024: Perceptions, Experiences, Attitudes. URL: https://monitoring.izi.institute/anti-corruption_policy_and_practice/tpost/cc4p0ycsp1-stan-korupts-v-ukran-2024-spriinyattya-
17. Solohub, I. (2023, cherven 27.) Dobrochesnist ta stavlennia do koruptsii sered ukrainskykh uchniv. Voks Ukraina. Suspilstvo. URL: <https://voxukraine.org/dobrochesnist-ta-stavlennya-do-koruptsiyi-sered-ukrayinskyh-uchniv>

18. Chapman, D., & Lindner, S. (2016). Degrees of integrity: the threat of corruption in higher education. *Studies in Higher Education*, 41(2), 247–268. <https://doi.org/10.1080/03075079.2014.927854>

19. Muir, S. (2016). On historical exhaustion: Argentine critique in an era of «total corruption». *Comparative Studies in Society and History*, 57(1), 129–158. <https://doi.org/10.1017/S0010417515000596>

20. Kannabiran, K., Hollstein, B., & Hoffmann, F. (2022). *Discourses on Corruption: Interdisciplinary and Intercultural Perspectives*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

21. Pro zapobihannia koruptsii: Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 roku № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Tex>

22. Kruk, Ye.V. (2022). Harantii prytyahnennia subiektiv vchynennia koruptsiinoho ta poviazanoho z koruptsiieiu pravoporushennia do tsyvilno-pravovoi vidpovidalnosti. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, 3, 11–19. <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i93.3309>

23. Sabic-El-Rayess, A., & Heyneman, S. (2020, December 17). Education and Corruption. Oxford Research Encyclopedia of Education. URL: <https://oxfordre.com/education/view/10.1093/acrefore/9780190264093.001.0001/acrefore-9780190264093-e-1637>.

24. Anishchenko, M.A., Aleksieiev, O.H., Prasov, O.O. ta in. (2021). Antykoruptsiina diialnist v zakladakh vyshchoi osvity u sferi okhorony zdorovia: navchalnyi posibnyk. Zaporizhzhia: ZDMU.

25. Samad, Sh. (2025). Determinants of an Effective Anti-Bribery and Anti-Corruption (ABAC) Culture in Malaysian Public Listed Companies: A Conceptual-Based Framework. *International Journal of Financial Research*, 16(3), 1–9. <https://doi.org/10.5430/ijfr.v16n3p1>